

RECENZE

WAŁĘSA, Lech: *Cesta k pravdě. Vlastní životopis*. Sloart, Praha 2011, 680 stran

Jak říká německý filozof a historik Georg Misch ve svém čtyřsvazkovém díle *Die Geschichte der Autobiografie* (Frankfurt am Main 1948, s. 7) o tomto druhu literatury: *Žádná forma jí není cizí. Modlitba, samomluva, zpráva o činech (Tatenbericht), nejpředstíranější soudní řeč nebo rétorická deklamace, vědecky nebo umělecky popsaná charakteristika, lyrika a zpověď (Beichte), dopis a literární portrét, rodinná kronika a dvorské memoáry, čistě látkové, pragmatické, dějinně evoluční či románově podané dějinné vyprávění, román a životopis ve svých nejrozličnějších druzích, epos a samo drama – ve všech těchto formách se autobiografie pohybuje*. Právě pro svou literárně-druhovou a žánrovou bezbřehost je nesnadné autobiografii recenzovat, tím spíše jde-li o výpověď politika. Žák Wilhelma Diltheye ve svých úchvatných dějinách a „filozofii“ autobiografie tomuto zvláštnímu hybridnímu žánru připisuje obzvláštní důležitost, a to právem. Až příliš často totiž inklinujeme k tomu, chápat ji jako doménu autenticity, ačkoli právě vlastní životopis bývá silně stylizovaným druhem výpovědi o sobě samém a době. V případě Wałęsovy *Cesty k pravdě* však nejde ani o autenticitu, zejména pasáže týkající se popírání jeho spolupráce s SB, rozebírané na stranách 48–55 českého vydání, jsou psány charakteristickým alibisticko-apologetickým způsobem (*později se mi doneslo, že se o mně šíří, že jsem agentem Gierkovým*, píše na s. 50), ani o stylizovanost, neboť autor příliš nepracuje s jazykem.

Kdybychom z Mischova výčtu toho, čím je autobiografie, měli vybrat charakteristický rys vlastního životopisu Lecha Wałęsy, pak by to byla zpráva o činech (*Tatenbericht*), ač bychom od katolíka čekali spíše i zpověď (*Beichte*). Také v nábožensky tematizovaných pasážích je Wałęsa odtažitý a neosobní, a to nikoli proto, že by uměl zaujmout metodicky konstruovaný odstup, ale protože svou celou vzpomínkovou knihu pojal neliterárně. Konvenční lexikum, nijak důmyslné větné konstrukce, nepropracovaný sloh (*Tak se to se mnou tenkrát seběhlo*, s. 27). Pokud by někdo namítl, že přece jde o výpověď politika a že důležitá je faktografická relevance jeho svědectví, pak právě tato námitka by se rozbíjela o své vlastní argumenty. Právě proto, že i ty neklíčovější události popisuje Wałęsa poměrně banálním jazykem, nepřidává k tomu, co jsme mohli vědět a víme o popisovaných událostech, příliš mnoho, ačkoli zejména popis období od stávky, jež začala v Gdaňsku 14. prosince 1970, do gdaňské manifestace 3. května 1980 patří k tomu nejpoutavějšímu z celé autobiografie. Tuto kapitolu můžeme chápat jako svého druhu *Bildungsroman*, podobně jako následující kapitolu o srpnových událostech roku 1980, kdy se ke slovu více dostává i Wałęsovo katolictví. Kdo by však čekal od protagonisty událostí kolem Solidarity nová fakta a interpretace, bude zklamán, respektive míra zklamání se bude odvíjet od rozsahu znalostí, které o tomto slavném období novodobých polských dějin čtenář má. Na s. 459 Wałęsa píše: *Společnost byla odnaučená být aktivní, neměla náležitě znalosti a prostředky*. Jaké – materiální, duchovní? Co s takovým banálně povšechným konstatováním, jež nic nekonstatuje. A takových je v knize bohužel mnoho.

Knihy má, možná ke své škodě, chronologickou strukturu, takže příběh běží, či se spíše chvílemi vleče, po mechanicky stanovené časové ose, zesílené uzlovými udá-

lostmi – dětství a mládí, pak první lekce z politiky v prosinci 1970, poté mezihra let 1970–1980, srpnová stávka a první jednání s politickou mocí v roce 1980, začátky Solidarity, události roku 1981, které nastaly pod tlakem Sovětského svazu, tedy vyhlášení výjimečného stavu 13. prosince 1981, internace Lecha Wałęsy, druhá návštěva Jana Pavla II. v Polsku v červnu 1982 a zrušení výjimečného stavu v červenci 1983, udělení Nobelovy ceny Wałęsovi v témže roce, vražda kněze Jerzyho Popiełuszky v roce 1984, konec osmdesátých let jako cesta ke svobodě, tedy období kulatých stolů, prezidentské volby 1990, v nichž Wałęsa získal mandát na pět let, a vítězství Kwaśniewského v roce 1995. Kniha končí obdobím 1996–2008.

Celé popsané období od roku 1943, které je ovšem z hlediska autora autobiografie nutně odvozené od svědectví jiných, až do roku 2008, jež je už jen výpovědí registrující aktivity Wałęsova poprezidentského období, je z hlediska historické relevance sporné. Wałęsa se neopírá o žádné archivní prameny, nemá nijak nadprůměrné interpretační schopnosti, aby dokázal vsadit popisované události do zajímavé výkladové perspektivy. Jako muž činu vidí zejména ty události, na nichž zanechal stopu svých aktivit. Umí se rozhodovat správně v situacích, které vyžadují rozhodnost, ale neumí se rozhodnout pro správnou volbu perspektivy, když má vstoupit tak trochu na půdu reflexe. Je pravdou, že nijak příliš neheroizuje svou činnost, ani nepropadá nostalgii, ale zároveň se nedozvídáme nic, co bychom nevěděli už odjinud.

Pokud bychom nebyli shovívaví, mohli bychom říci, že jde o poněkud promarněnou příležitost, po literární i faktografické stránce. Vyplývá to z osobnostního profilu někdejšího gdaňského hrdiny. Přes svůj nesporný význam v novodobých polských dějinách jde o člověka s dělnickou myslí, což sice nemusí být nutně limitujícím faktorem, ale často bývá. Postavíme-li vedle sebe první a druhou nejdůležitější osobnost polských dějin druhé poloviny minulého století, za jakou jsou ve Wałęsových pamětech označováni papež Jan Pavel II. a Wałęsa, pak se jistě nelze ubránit srovnání. Vzdělaný Karol Wojtyła, obdivovatel díla pozoruhodného německého filozofa Maxe Schelera, a vedle něho někdejší učeň opravárenského střediska zemědělských strojů, který na mnoha místech své autobiografie zmiňuje svou nechuť k historiografii. *Nejsem historik*, říká na s. 48 a v různých variacích to pak prolíná celou knihou. Jistě nelze popírat Wałęsův dějinný význam, ale zároveň nelze zamlčet, že muž činu může mít k muži literárně zdatnému dost daleko. Je dojemné, jak právě v té části knihy, kde popisuje své formativní období, se Wałęsa vyznává ze své vášně k tomu, čemu Claude Lévi-Strauss ve své knize *La pensée sauvage* říká *bricolage*, tedy kutilství. Jako by kutilstvím byl poznamenán i styl těchto memoárů. *Oranžová revoluce zvítězila. Teď je nutné zajistit klid. A to je těžký úkol*, hodnotí Wałęsa události na Ukrajině (s. 486). Není to ani konstatování, ani hodnocení. Je to prostě redundantní informace.

Dějiny nemusejí být a také nebývají doménou intelektuálů, ale předmětem recenze není hodnocení politické a sociální role Lecha Wałęsy, nýbrž jeho reflexe sebe samého, či spíše její absence v konkrétní knize. To, co mělo projít autorovou reflexí, zůstává v rovině pouhého konstatování, tedy skutečně jenom v rovině holé zprávy o činech, tedy *Tatenbericht*. Navíc na řadě míst hovoří autor o sobě víc, než by se slušelo. *O Wałęsovi proběhla velká národní debata*, hovoří o sobě na s. 501 jako už o historické postavě. Na druhé straně hnutím, jež předcházela Solidaritě, přiznává spravedlivě místo těm,

jimž historiografie nevěnovala tolik pozornosti jako jemu samému. Nechává na svých stránkách defilovat protagonisty ROPCio (*Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela*), RMP (*Ruch Młodej Polski*), ale zejména WZZ (*Wolne Związki Zawodowe*), daleko méně však už KOR (*Komitet Obrony Robotników*). Důvod této nerovnováhy je jasný – intenzivní účast Lecha Wałęsy ve svobodném odborovém svazu WZZ. Nicméně i pro tuto nejpoutavější část Wałęsovy autobiografie platí, že zde na jedné straně chybí analýza, kontext a souvislosti, na druhé straně autentické detaily.

Jako by se Wałęsova přiznaná nechuť k dějinám promítla i do jeho nechuti k práci s jazykem, a hlavně k tomu, co má tento jazyk označovat. Proč se lépe nezamyslel nad výběrem toho, co popisuje, a nechal proud vzpomínkového vyprávění plynout příliš volně, ovšem bez jakékoli literární lehkosti? Vlastní Wałęsův text je doplněn margináliemi jeho ženy Danuty, politiků (např. Richard von Weizsäcker, Václav Havel, Šimon Peres a další), polských aktérů vzpomínaných událostí či umělců (Henryk Wujec, Jerzy Borowczak, Andrzej Wajda) a dalších, ti však na mnoha místech knihy netvoří kontrast k textu, ale unisono pozadí, čímž jen umocňují styl výpovědi o událostech jako apoteózy. To ovšem zbavuje text možnosti být historicky relevantním pramenem pro historika. Ovšem tam, kde vstupují tyto marginálie cizích autorů do Wałęsova textu jako kritické komentáře, tam se historikovi naopak nabízí jedinečná možnost z této konfrontace těžit pro svou práci. Polský ekonom a politik Janusz Lewandowski např. na s. 290 Wałęsu hodnotí: *Jenže dost nonšalantně (poradci ho v tom podporovali) přistupoval k zásadám právního státu.*

Pakliže je jistá Wałęsova sebestřednost, která zabraňuje kriticky vnímat nejen sebe, ale i svět okolo sebe, jednou z příčin toho, že *Cesta k pravdě* patří spíše k horšímu typu politických memoárů, pak se s tím pojí i otázka jeho politického dědictví. Proč vlastně nenajdeme v celé Wałęsově apologii sebe sama a jeho činů nic, co by se dalo chápat jako jeho písemně fixovaná politická závěť? Proč do textu nevtělil to, co (by) mělo tvořit či tvořit jeho odkaz budoucnosti? Ačkoli totiž Wałęsa do jisté míry sám sebe ve své *Cestě k pravdě* monumentalizuje, nedokázal svůj politický triumf z osmdesátých let, který představuje vrchol jeho osobního vkladu do polských dějin, přenést do textu, který mohl být kromě kritické reflexe i čímsi na způsob politického testamentu. Ekonom a někdejší ekonomický poradce Solidarity Janusz Antoni Lewandowski o něm tvrdí, že je mužem činu. Jak na sebe Wałęsa na mnoha místech své autobiografie patrně nechťně prozrazuje, svěřoval se i v hodně zauzlených situacích svému instinktu spíše, než by své rozhodování podřizoval racionální úvaze. Ostatně nejen Wałęsova role polského prezidenta, ale i knižní ne/reflexe tohoto období jeho politické kariéry svědčí o tom, že se hodnotově daleko lépe pohyboval v ostré černobílé škále, kterou se vyznačuje komunismus, než v demokracii, která je založena na mnohdy tíživých protikladech a rozporech a vyžaduje jemnější smysl pro valéry doby. Ostatně hned v úvodu sám autor říká, že v roce 1980 bylo třeba jasně odlišit černé od bílého: *V oblasti základních hodnot nesmíme dopustit, aby tyto barvy byly rozmazané* (s. 15). Když polský komunistický režim začal střílet do dělníků, nemohl mladý Wałęsa nevidět rozpor mezi jednáním státu, který odvozoval svoji legitimitu právě od těch, jež hromadně usmrcoval, a jeho deklaracemi. Vyžadovalo velkou odvahu postavit se proti tomu a v tomto ohledu nelze sebevětší heroizaci Wałęsovy role – nejprve v dělnickém

a později v celospolečenském polském hnutí – upírat oprávněnost. Avšak reflektovat svoji úlohu a umět si k ní vytvořit nutnou kritickou distanci vyžaduje ještě něco navíc – a tím je schopnost dostatečně vnímat nuance své doby. V tomto ohledu se Wałęsova nekonaná zpověď nepovedla.

Na druhou stranu až na nemnoho výjimek nepatří politické autobiografie k literárně hodnotným útvarům. Jako by se jejich autoři nedokázali rozhodnout pro jednu nebo dvě z proteovsly proměnlivých stránek tohoto literárního druhu. Těžko lze očekávat od autora biografie jen vzdáleně kritický vztah k pojednávaným událostem, jaký se očekává od historika jako *sine qua non*. V tomto ohledu není Wałęsova klopotná „cesta k pravdě“, která už barvotiskovým názvem napovídá tón některých pasáží, výjimkou. Politické „svěžívotopisy“ jsou kasovními trháky na knižním trhu také pro svou malou intelektuální náročnost. Nevyžadují bůhvíjakou erudici a zároveň poskytují čtenáři iluzi, že nahlíží za oponu, jaksi *sub rosa*. Jak dokládá Wałęsova autobiografie, ani role protagonisty nezaručuje, že aktér dění nahlíží skutečně „pod pokličku“. Pobyt mezi stromy není nutně vnímáním lesa. Dělení na politické aktéry před oponou a na dějinnou stafáž za oponou, které je často předpokládáno čtenáři životopisů, nejen není pravdivé, ale, jak ukazuje právě tato biografie, ani pozice insidera nezaručuje vhled do toho, čeho byl účastník původcem či spolupůvodcem.

◆ **Michal Janata**